

Dušan Moravec

Nučičevo sodelovanje in razhajanje z Govekarjem

(Ob stoletnici umetnikovega rojstva)

Ob koncu gledališkega leta 1900-01 je pisatelj in »intendančni tajnik« Fran Govekar naznanil osemnajstletnemu Hinku Nučiču, ki je že nekaj časa priložnostno nastopal na odru Deželnega gledališča in obiskoval Verovškovo »dramatično šolo«, da ga bodo jeseni angažirali. V pismu je priznanje za minulo delo in oster pedagoški nauk: »V šolo pa le hodite redno in točno, da napredujete, saj sposoben in zmožen ste vsekakor.«

Konec decembra 1940. leta, ko je slavil zaslužni član zagrebške Drame štiridesetletnico umetniškega dela, mu je poslal voščila tudi nekdanji ravnatelj ljubljanskega gledališča, takrat že upokojeni nadkomisar mestnega magistrata in še zmeraj dejaven poročevalec o dramskih in opernih predstavah, in se ob tem ozrl na nekdanje sodelovanje: »Usoda naju je ločila, ki sva hodila mnogo let skupaj in vzporedno isto težko, s trnjem in ostrim kamenjem posuto pot.« Nekdanjega sodelavca se je spominjal s toplimi simpatijami in bržkone ne brez bridkosti, ko je zapisal besede o uglednem jugoslovanskem odrskem umetniku, ki ga pravično spoštuje in ceni vsa domovina.

Med tema dvema mejnikoma so pretekla štiri desetletja skupnega dela, zdaj na relaciji statist — gledališki tajnik, zdaj spet igralec in režiser — ravnatelj, plodnega sodelovanja in v nekaterih obdobjih celo prijateljevanja (četudi je samozavestni in dvanajst let starejši šef zmeraj ohranjal primerno distanco), pa tudi leta številnih neogibnih sporov in nesoglasij, ki so se sčasoma izravnavala, nikoli pa niso bila pozabljena.

V ohranjenih pričevanjih, predvsem v korespondenci in v memoarskih zapisih, najdemo veliko dokazov o medsebojnem spoštovanju obeh mož, četudi sta se pogosto razhajala. Nučič je bil vselej soliden, preudaren, zanesljiv delavec, zato ga je Govekar cenil enako kot češke člane, ki so ponavadi uživali večjo ravnateljstvo naklonjenost kot mnogi domačini. Prav tako pa je Hinko Nučič, takrat in pozneje, skrbno ločil Govekarjeve zasluge od neprijetnih lastnosti njegovega značaja, zaradi katerih so med njima večkrat nastajali nesporazumi in leta 1919 povzročili Nučičev ponovni odhod iz Ljubljane.

Hinko Nučič okrog leta 1901

Ko je prvi ravnatelj slovenskega gledališča sredi leta 1908 prevzel svojo dolžnost, je videl v delavoljnem in izkušenem Nučiču eno poglavitnih opor in ni se zmotil. Naznanil mu je, da ga bo angažiral za vse leto (mnogi igralci so imeli takrat le polletne pogodbe), zato pa mora biti gledališču vedno na razpolago. Posebej je poudaril, da se angažma ne omejuje na nobeno stroko (kar je veljalo v starem teatru) in da bo moral sodelovati tudi v operi in opereti, če bo treba (kar je bila v ljubljanskem gledališču ustaljena navada). Skratka, igrati bo moral vse, kajti »aristokracije med igralsko republiko ne sme biti«; tudi režiral bo, če se izkaže sposobnega »igre hitro in dobro upri-zarjati«, celo mnogo, vendar pa režiserskega naslova ne bo dobil — to je starokopitnost, ki dela v osebju le slabo kri.

Že to obvestilo kaže, da je Govekar ohranil, ali pa, ovenčan z bolj zvenečim naslovom, celo stopnjeval visokostni ton v občevanju s podrejenimi. Prav kmalu pa sta se oba sodelavca zapletla tudi v prvi večji spor. V pismu z dne 25. julija 1908, še preden se je začela sezona, je cela kopa očitkov »nehvaležnemu« igralcu, ki ga je predstojnik dotlej smatral »taktnim mladim možem«. Vzrok za ta zaplet je bil očitno ničev in vsa stvar se je kmalu izravnala, vredno pa ga je omeniti zaradi Nučičevega odločnega in pokončnega stališča v ohranjenem odgovoru: zavrnil je šefov očitek o nehvaležnosti, saj je, nasprotno, vselej spoštljivo govoril o njem, novemu ravnatelju pa je zastavil drzno, lahko bi rekli samoupravno vprašanje — »ali ste Vi absolutni naš vodja ali ne«. Temu pa je pripisal še ugotovitev, ki je zvenela domala kot grožnja — menda je že predolgo član tega ansambla; skušal bo to popraviti in šel po zgledih drugih »s trebuhom za kruhom«.

Nemara je prav to pismo Govekarja iztreznilo in ga prepričalo, da ima opravka z že formirano, samostojno osebnostjo, pa čeprav je bilo takrat igralcu komaj petindvajset let. Že nekaj tednov zatem ju najdemo pri intenzivnem skupnem delu, ob pripravah za uprizoritev Goethejevega Fausta, ki se jih je Govekar polotil ne le kot ravnatelj, ampak predvsem kot dramaturg (Nučič ga imenuje v spominih celo režiserja Fausta). Novi gledališki šef si je od te predstave obetal izjemen uspeh; z njo je želel prehiteti Zagreb in to mu je tudi uspelo, čeprav po mnenju mnogih predvsem zaradi večje kritičnosti hrvaških gledališčnikov. V Omišalj na Krku, kjer je Nučič več kot pol stoletja preživiljal poletne mesece, mu je sproti pošiljal ne le slovensko besedilo, ampak predvsem podrobno analizo, temelječo na nemški dramaturgiji in kritičnih odmevih zadnjih uprizoritev, ki so mu bili pri roki. Nučič je vlogo Fausta res upodobil na začetku sezone 1908—1909, vendar je — v nasprotju z Govekarjem, ki mu je bil to vselej »senzačen dogodek« — pozneje zapisal, da uprizoritev ni bila rojena pod srečno zvezdo, čeprav se je očitno strinjal s tistim delom kritike, ki je njegovo stvaritev naslovne vloge štela za častno izjemo.

Vse kaže, da je bilo sodelovanje med ravnateljem in igralcem, ki se je v teh letih (1908—1912) uvrstil tudi med prve režiserje, brez večjih senc: Nučič je Govekarjevo zavzetost in organizacijsko usposobljenost vselej cenil, Govekar pa je nekajkrat poudarjal, da bi bilo to ali ono delo lahko zasesti, ko bi imeli — še tri Nučiče. Mladi igralec je sicer obžaloval, ko je intendantsko mesto zapuščal Friderik Juvančič in se je vračal Govekar (1908); bil mu je visoko izobražen človek zahodne kulture, »homo novus«, ki je prišel iz Pariza z novimi pogledi in je skušal dati slovenskemu odru novega duha in nove smeri, kar mu je deloma tudi uspelo. Bil je prepričan, da so le zakulisne spletke poglne iz hiše tega »visoko kulturnega delavca«, ki je dve leti poskušal dvigniti raven slovenskih gledaliških predstav in ki je svojo misijo začel z največjim elanom in idealizmom. Za poglobitno Juvančičevo zaslugi je štel vrnitev Cankarja na domači oder, Govekarju pa je večkrat očital sezono brez tega avtorja, ki ga je izjemno cenil, hkrati pa uprizarjanje lastnih proizvodov, zlasti na primer »dramsko satiričnega stvora« z naslovom Šarivari.

Kljub takim upravičenim in treznim pogledom na prejšnje obdobje pa se je z novim ravnateljem očitno sprijaznil in je z njim sodeloval tudi zdaj, tako kakor že v prvih letih svoje gledališke kariere, ko je bil Govekar najprej tajnik in pozneje intendant. Nučič je zapustil ljubljansko gledališče prav takrat, ko Govekar — po štirih letih ravnateljevanja — ni bil več potrjen in se je

moral umakniti (1912). Ni mogoče prezreti, da ga je prav Govekar najbolj vztrajno nagovarjal — čeprav vselej »sub sigillo« in zagotavljajoč, da noče razbiti ansambla — naj sprejme ponujeni angažma v veliko bolj urejenem zagrebškem gledališču. Prepričeval ga je, naj ne bo »ljubljska srajca, ki se ne upa iz domačega gnojišča« — sam bi pograbil tako krasno priložnost z obema rokama. Hkrati pa mu je izkušeni praktik in poznavalec razmer, skladno s svojim neskrupuloznim značajem, dajal podrobna navodila, kako naj bo v novem okolju diplomat in kako naj si pridobi zaveznike — »pohvalite svoje tekmece, čestitajte jim, branite jih — s tem jim izvijete poslednje orožje«. Še posebej pa je skromnega, vendar pokončnega Nučiča vznemirila Govekarjeva igra z »lističem«, ki mu ga je dal na pot. Na tem lističu so bili naslovi gledaliških recenzentov vseh sedmih zagrebških dnevnikov, ki naj bi se jim predstavljal in priporočil s prošnjo, naj »uvažujejo mojo hrvaščino in moje igranje«.

Nučič tega ravnateljevega nasveta ni upošteval, za slovo od Ljubljane pa se je vendarle odločil in je z njim, čeprav sta se v mnogočem razhajala, ohranil stike prav dotlej, ko se je odločil — spet na Govekarjevo vztrajno nagovarjanje — za vrnitev v obnovljeno ljubljansko gledališče. V tem vmesnem obdobju sta dotedanja sodelavca izmenjala več pisem, ki nam razkrivajo — seveda iz zornega kota užaljenega Govekarja — razmere v ljubljanskem gledališču po letu 1912, ko ga je skušal preusmeriti, tako kakor svoj čas Juvančič, novi dramaturg Oton Župančič. Govekar novemu vodstvu, posebej še intendantu Kobalu, ni priznal prav ničesar; gledališče mu je bilo »pod psom«, ironiziral je »umetniško ero« treh »največjih kapacitet« (Kobala, Hubada in Župančiča), dramaturgove poskuse z reformo odrskega govora in preusmeritvijo repertoarnih tokov (Calderonov Sodnik zalamejski, ki so ga vsi sprejeli kot uspelo predstavo, mu je bil »klerikalna drama« in očital je, da so nalašč začeli z njo), veselil se je celo telesne poškodbe intendanta Kobala in nagovarjal Nučiča (kajpada brez uspeha), naj spravi novico o tem v zagrebške liste, posmehoval se je Verovšku, ki je imel pod novim vodstvom možnost uveljavljanja v resnejših in zahtevnejših vlogah, ugovarjal je zamisli, naj bi prevzel vodstvo drame Ignacij Borštnik in še in še. O vsem tem je zaupno in žolčno pisaril Nučiču (in ne samo Nučiču, žal pa se nam iz teh let niso ohranila prav nobena sporočila Hinka Nučiča, ki je na mnoge stvari gledal nedvomno docela drugače kakor nekdanji ravnatelj).

Zanimiv primer njunega razhajanja v pogledih na poslanstvo gledališča je Nučičev odgovor na Govekarjevo pobudo, naj bi zagrebška Drama, sredi vojnih let (1917), priredila gostovanje v Ljubljani. Nučič je bil nemalo presenečen, ko je nekaj dni po obisku čeških igralcev v Ljubljani bral Govekarjeve očitke, da pušča Zagreb Ljubljano »v tej dobi tako grdo na cedilu«, kar da je pravi škandal in sramota (»Ali ste res sami židje, brez smisla za kulturno vzajemnost?«). Nučič je pismo preudarno prebral in se posvetoval s svojim ravnateljem Bachom, potem pa je sporočil predloge, ki so vrgli nekdanjega ravnatelja slovenskega »kulturnega zabavišča« docela iz tira. Glede »sramote«, da je namreč Ljubljana brez domačega gledališča, je hladno in trezno presodil, da je to »naš narod sam sebi zadal«, vendar sta z Bachom sprejela pobudo in sporočila svoj premišljeni in široko zasnovani načrt za tedensko gostovanje: občinstvo, ki je bilo že več let brez gledališča, naj bi ob tej priložnosti videlo Shakespearovo in Molièrovo delo (Hamlet, Skopuh), ob tem pa še po eno igro

Hauptmanna, Dostojevskega, Byrona, Gogolja in nemara še Ibsena, posebej pa je predlagal Kraigherjevo Školjko, ki so jo takrat pripravljali v Zagrebu in je Ljubljana še ni poznala. Govekar je vsemu ugovarjal, še posebej Školjki, ki da bi je cenzura tudi zdaj ne dovolila (čeprav je ni še nikdar prepovedala, terjala je le nekaj omilitev), ugovarjal je Byronu, češ da bi »našel težkoče« in bi tudi publiki ne bil »posebno všeč«, skratka, predlagani repertoar mu je bil previsok in prezahteven. Razumljivo je, da sta se ob takih ugovorih Nučič in Govekar razšla in z gostovanjem ni bilo nič; prvi je bil prepričan in prav je imel, da bi bil tako izbrani repertoar za našo »gledališko historijo pravi dogodek«, Govekar pa je, zvest svojim načelom iz časa Krpanove kobile, nasvetoval »nekaj veselih finih iger«, ki bi »bolj potegnile«.

Vendar senca, ki je padla med oba moža po tej neuresničeni pobudi, ni bila trajna. Že nekaj mesecev pozneje, konec leta 1917, ko je Govekar z bančnikom Praprotnikom zasnoval široko akcijo za obnovev domačega gledališča, temelječo na »konzorciju bank in privatnikov bogatašev«, se je med prvimi spomnil tudi na nekdanjega sodelavca. Iz dveh razlogov: Nučič naj bi bil eden izmed stebrov prihodnje Drame, njen prvi igralec in prvi režiser, razen tega pa naj bi v pripravljalni dobi organiziral široko mrežo podpornikov med zagrebškimi Slovenci in prijatelji gledališke umetnosti. Zanimivo je, da se je slednjemu pozivu umetnik odzval, še preden se je odločil za vrnitev, in prinesel s seboj, sredi naslednjega leta, bogato »doto« — 60 000 kron.

Govekarjeva vabila, ki jih je vztrajno pošiljal v Zagreb, so bila iskrena in tudi prijateljska, četudi niso prikriivala ambicij bodočega intendanta in značilnosti njegovega visokostnega tona v občevanju s podrejenimi. Nučič je imel takrat že trdno in ugledno mesto v umetniškem ansamblu hrvatskega gledališča, zato je bila odločitev zanj težavna. Hkrati pa je bil ne le gledališki vernik, ampak tudi zvest domoljub, ki se je zavedal upravičenosti in nujnosti obnove že vrsto let zaprtega Deželnega gledališča v svojem rojstnem mestu. Govekar je zadel v živo, ko je pošiljal na njegov zagrebški naslov zanosne poslanice z refrenom »domovina Vas kliče«, poudarjajoč, da ga je on poslal Hrvatom, zdaj pa ga tudi on zahteva nazaj; s svetlimi barvami mu je slikal podobo »njunega« bodočega gledališča, v katerem bosta složno delovala kakor takrat, ko sta orala trdo ledino, pripisoval pa je tudi pogoje (»izkoriščati se ne bomo dali«) in ne prav vljudne očitke (»ali res zmagata Vaša gospa in Vaš — želodec nad — domovino??«). Nučič še zdaleč ni okleval zgolj zaradi ugodnega gmotnega položaja, kakršnega si je z leti ustvaril v Zagrebu. Razmišljal je o izkušnjah, ki si jih je pridobil v Ljubljani, ravno ob skupnem delu z Govekarjem, pa tudi o temeljih, na kakršnih je ta zasnoval zgradbo bodočega domačega odra. Tako trezno je razmišljal in brez zadržkov izražal dvom o Govekarjevem in Praprotnikovem »podjetju« le še nekdanji župan Ivan Hribar, ki mu je intendant zaupal svoj načrt še prej kakor Nučiču: ta je ironiziral zamisel na temelju delniške družbe, saj že ime pove, da mora biti »utemeljena na dobičkanosti« — umetnost je bila po njegovem trdnem prepričanju stvar vsega naroda. Hribar je bil tudi eden izmed redkih, ki se je zavedal, da je stvar preuranjena — pred koncem vojne bo težko kaj z gledališčem, takrat pa se bodo razmere tako temeljito spremenile, o tem je bil stari idealist trdno prepričan, da »bode tudi našemu gledališču zasinila zarja srečnega razvoja«, kajti »iz strelskih jarkov pride čisto nov rod!«. Zelo podobno je gledal na vso stvar Hinko Nučič, ne da bi poznal Hribarjeva stališča, s tem pa se je kajpada v temeljih razhajal

z Govekarjevo zasnovo. Opozarjal ga je, da bi moralo biti bodoče gledališče »resnično nekaj stalnega«, šele potem bi si človek drznil koga nagovarjati za Ljubljano in jo priporočati. Usoda tega gledališča pa mu ni bila zagotovljena, dokler ga ne vzame v svoje roke mesto ali dežela in ga uredi »precizno, kakor vsaki državni, deželni ali mestni kulturni zavod«. Nučič je razmišljal tudi o usodi igralcev, ki naj bi imeli zagotovljeno vsaj to, kar drugod že imajo: penzijski fond, zdravstveno zaščito in še celo vrsto takih reči; po drugi strani pa bi bilo treba povečati in modernizirati okoreli ljubljanski oder — predlagal je vrtljivo ploščo, pogrezala, sodobno osvetljavo in tako naprej — raje ne začenjati, ako ni zdravega, čvrstega temelja. Govekar je kajpada ugovarjal, da so vse te zamisli za zdaj neuresničljive, toda »po vojni izvršiva vse in še več!«. Nučičevo čustvo je res zmagalo nad razumno presojo in prišel je, četudi se je v temeljih razhajal s svojim nekdanjim in očitno že tudi prihodnjim šefom, v trdni veri, da bosta vendarle lahko skupaj koristila istemu cilju. Govekar ga je pričakoval z odprtimi rokami; ni sporočal samo njemu, kako vesel je končne odločitve »domačina poštenjaka in vestnega umetnika«, tudi drugim znancem je zagotavljal vero v uspešno skupno delo z njim. In Nučič se je vračal z najboljšo voljo, zavedajoč se, da zapušča urejeno gledališko hišo, vendar z zavestjo, da je vse to dolžan storiti domačemu odru v dobro.

Še preden se je zagrebški igralec znova naselil v Ljubljani, se je Govekar zapletel v spor z direktorijem Slovenskega gledališkega konzorcija in njegovi funkcionarji so naložili Nučiču še novo dolžnost, intendantske posle, ki so bili dotlej namenjeni Govekarju. Prijateljstva, kolikor je bilo kdaj iskreno, predvsem pa strpnega skupnega dela je bilo čez noč konec. Ko je Govekar nekaj mesecev pozneje znova zasedel intendantski stolček (pa ga prav kmalu znova izgubil), so se nasprotstva še zaostрила in četudi so se v poznejših letih izgladila, do iskrenega sožitja med nekdanjima sodelavcema ni prišlo nikoli več. Ob koncu sezone 1918-19 se je »upravitelj Drame« užaljen in zagrenjen umaknil iz Ljubljane. Na vprašanje, kdo je bil pravzaprav glavni krivec njegovega bega, odgovarja sam v svoji Igralčevi kroniki: prav tisti, ki me je s svojimi dvajsetimi pismi izmamil iz Zagreba zopet v Ljubljano.

Odšel je brez slovesa; bolj natančno, poslavljal se je na deskah Ljudskega odra, ko so mu večkrat (z Govekarjevim in Praprotnikovim podpisom) zavrnilo vse prošnje za slovo v Deželnem gledališču, na odru, kjer je napravil prve korake in ki ga je poskušal leta 1918 obnoviti. In ko so ga razreševali obveznosti v ljubljanskem gledališču, je Govekar v pol službenem, pol zasebnem pismu zagrozil, da vlada med jugoslovanskimi gledališči treh glavnih mest (glede angažmajev) »absolutna solidarnost«.

Obiski Hinka Nučiča v Ljubljani so bili v naslednjih letih zelo maloštevilni: ob petindvajsetletnici dela je gostoval v vlogi Othella (1925); ob petnajstletnici preselitve Drame v sedanjo stavbo sta z Viko Podgorsko znova nastopila v Finžgarjevem Divjem lovcu (1934); na predvečer velike vojne sta sama zaigrala na tem odru Begovićevo dramo Brez tretjega (12. marca 1941). Govekar takrat ni imel več neposrednega vpliva na slovensko gledališče, spremljal pa je njegovo delo kot recenzent, tudi ob teh gostovanjih. Ob novi uprizoritvi Divjega lovca je sicer poudaril obisk »velezaslužnega in še zmeraj priljubljenega igralca« in »najobilnejše priznanje«, ki sta ga bila gosta deležna, njunih kreacij pa ni ocenil. Pač pa je porabil to priložnost za neprikrit zagovor svoje ere, poudarjajoč, da se je zbrala »najzvestejša dramska publika solidnega domačega

okusa«, tista publika, ki da je bila zmeraj in je še najbolj trden temelj našega gledališča. Tudi ob poslednjem gostovanju je bila v Slovenskem narodu pohvaljena predvsem Vika Podgorska, »ideal sodobne tragedke«, Nučič pa ji je bil »kajpak izvrsten partner ter je zmagovito vzdržal vlogo največje živčne razrvanosti v vseh njenih peripetijah«.

Nučič v treh knjigah svojih spominskih zapisov sorazmerno malo in obzirno omenja Govekarja, razen v neogibnem popisu svojega slovesa leta 1919. Več kot bi mogel povedati s še tako ostrimi oznakami pa je povedal — posredno — o njem s tem, da je ob omembi Govekarjevega odhoda z intendantskega mesta leta 1906 in ob njegovem nastopu ravnateljske službe zapisal skopo, vendar preznačilno sodbo o Frideriku Juvančiču: v mislih imamo že navedene besede o visoko izobraženem možu, ki je skušal preusmeriti slovensko gledališče ne le z največjim elanom in idealizmom, ampak tudi z novimi pogledi in z zavestjo, da ga je treba znova odpreti predvsem Ivanu Cankarju.

Prim.: H. Nučič, Igralčeva kronika I—III (Lj. 1960—1964) (kazalo); Pisma Frana Govekarja, zlasti II (Lj. 1982), 112—160, 244—278; Kritike ob gostovanjih (SN 19. febr. 1934 in 17. marca 1941).

La collaboration et les désaccords entre Nučič et Govekar

Cet article est consacré au centième anniversaire de la naissance du metteur en scène Hinko Nučič (20-4-1883—21-5-1970) tout en se limitant seulement aux rapports typiques entre l'artiste de Zagreb et son collaborateur et son supérieur pendant de longues années à Ljubljana, Fran Govekar (9-12-1871—31-3-1949). L'auteur décrit leur travail commun qui, en certaines années, croissait presque en une vraie amitié quoique jamais sincère à fond en cherchant à démontrer surtout les désaccords des deux hommes de théâtre en y essayant à juger la signification des opinions indépendantes de Nučič: le litige dans la première année de la direction de Govekar où le jeune acteur menaçait pour la première fois d'abandonner son théâtre d'origine (1908); les événements de l'année 1912 fatale où Govekar fut suspendu de sa fonction de directeur et où lui-même suggérait à Nučič d'accepter l'engagement à Zagreb; les points de vue différents sur les questions de répertoire où Nučič refusait une adaptation au public de Govekar lors de la tournée prévue à Ljubljana par le Drama de Zagreb; position droite de Nučič en refusant la suggestion de Govekar de se lier aux critiques de Zagreb et de se recommander à eux; ses doutes en succès de l'action pour le renouvellement du théâtre de Ljubljana (1917), basant surtout sur le »consortium des banques et des riches privés« et son exigence d'un théâtre qui serait une entreprise culturelle d'état, provinciale et municipale où les travailleurs auraient aussi la sécurité sociale; la dispute qui eut lieu lors du retour de Nučič (1918) et qui causa son nouveau départ (1919). On décrit à la fin les trois visites ultérieures de Nučič (1925, 1934, 1941) qui furent suivies par l'ex-directeur et intendant en fonction de critique du théâtre.